

додекаедра. Саме з цим пов'язане відоме піфагорійське вчення про гармонію сфер. Піфагор та його послідовники вважали, що рух світил навколо центрального світового вогню створює гармонійну музику. Тому космос постає гармонійно побудованим і музично оформленим тілом.

Піфагорійське вчення помітно вплинуло на подальший розвиток вчень про природу і сутність гармонії.

Сучасна естетична наука широко використовує філософські категорії гармонії і міри. Однією із кардинальних її проблем є питання про гармонію природи і навіть більше – про гармонію Всесвіту. Чи відповідають виміри людини вимірам природи? Естетична наука шукає відповіді на ці питання в широкому контексті філософського та природничого знання. І дуже важливим аспектом вивчення гармонії є вирішення сучасних екологічних проблем, співжиття людини і біосфери, збереження і відтворення природи. Не менш актуальною є проблема виховання гармонійної людини. Широта цієї проблематики свідчить про універсальність гармонії як важливої естетичної категорії.

Цінності сім'янина в Україні, як правило, ґрунтувалися на культурі роду та матері, честі роду, на сімейній згоді й солідарності, любові та повазі до батьків, до своєї культури, турботі батьків про дітей, гостинності тощо. Дітей навчали: роби так, щоб батькові та матері не було соромно перед іншими людьми. Традиції добросусідства виховували людяність, доброту, співчуття, взаємодопомогу. Звичайно, часи змінюються, проте моральні цінності залишаються непорушними.

Вади нинішнього життя – алкоголізм, наркоманія, проституція тощо – значною мірою захопили й жінку, й чоловіка. Торгівля тілом, насилля, порнографія веде до приниження людини. Суспільні умови буття поставили нас перед загрозою втрати своєї моральної гідності, знищення тих засад, на яких будувалася родина.

Не менш важливим питанням, яке знайшло своє відображення у нашому житті, є проституція. Історики культури виділяють три основні форми проститування, що належать до різних періодів людського розвитку.

На сьогодні жінки у гонитві за грошима змушені займатися за кордоном проституцією. І це сувора дійсність.

Жіночість – сукупність морально-психологічних якостей особистості; витонченість, ніжність. Вона виявляється: у чутливості і лагідності спілкування; у глибині переживань; у здатності співпереживати; у специфічній жіночій привабливості; вносить теплоту і людяність у людські взаємини.

Мужність – це моральна якість, яка характеризує поведінку і моральний образ людини, котрій притаманні сміливість, стійкість, витримка, почуття власної гідності. Її прояви полягають у здатності людини діяти рішуче; умінні мобілізувати свої сили на досягненні мети; у готовності піти на самопожертву.

Чоловіча і жіноча гідність – це моральна чистота, взаєморозуміння у стосунках, благоговійне ставлення до цінностей життя, формування найкращих якостей особистості, моральна культура.

Один мудрець порівнював життя із річкою, котра протікає поміж двох берегів. На одному березі ми знаходимо щастя, на іншому нас очікують сподівання, проте життя проходить у сумних фарбах. І якщо ми пливемо тою річкою, то нас буде виштовхувати то до одного берега, то до іншого. І весь фокус полягає в тому, щоб на жодному з них не затримуватися надто довго.

Ніхто в житті не може постійно уникати проблем, проте вони і дають людині можливість стати іншою. Вони вчать кожного з нас, незалежно від статі, віросповідання, вікової категорії не проходити повз тих, кому потрібна наша допомога.

Часто складні життєві ситуації, які доводиться долати, одночасно дають нам можливість розкрити у собі власні сили, могутність, волю і мудрість, притаманні нам споконвіку. Саме в цьому і полягає чарівність сучасної людини – у благородності, гуманності, почутті відповідальності та поваги – у тому, що дає можливість стверджувати про нашу власну гідність.

Таким чином, розглянувши трансформацію концептів «гармонія» і «щастя» у сучасному науковому обігові, можна стверджувати, що кожний історичний етап мав власні закони трактування зазначених термінів, на які впливали соціокультурні чинники.

1. Антоненко М. Культура сімейно-психологічних взаємин / М. О. Антоненко – К.: Міленіум, 2005. – 45 с. 2. Безносос М. Сучасні трансформаційні процеси (порівняльний соціологічний аналіз) Автореф. дис... канд. соціол. наук: спец. 22.00.01 / М. А. Безносос. – Х., 1999. – 17 с. 3. Вакулик І., Івахненко Т. Практикум із сімейно-побутової культури та домашньої економіки: Навч. посібник / І. І. Вакулик, Т. П. Івахненко. – К.: Центр інформаційних технологій, 2005. – 85 с. 4. Войтович В. Українська міфологія. – 2-е вид., стереотип / В. Войтович. – К.: Либідь, 2005. – 664 с. 5. Гендерний розвиток у суспільстві: Конспекти лекцій. – К.: Фоліант, 2004. – 352 с. 6. Стельмахович М. Лад у житті українців // Народознавство, 1996. – № 33. – С. 25–27.

Поліна Герчанівська

Українська народна релігійна культура: актуальні проблеми і шляхи їх розв'язання

У статті висвітлюється актуальні проблеми вивчення української народної релігійної культури у ретроспекції і в постмодерному суспільстві, а також визначення шляхів їх розв'язання.

The object of the research is interpretation of the actual problems relative to the study of the Ukrainian folk religious culture in the retrospective and in the postmodern society and the determination of means for solution of these problems.

Релігійна сфера – найважливіша складова культури українського народу, протягом історії все його життя осмислювалось і спрямовувалось вірою. Релігія в її християнському контексті стала інтегруючим ядром українського суспільства, вона визначала світорозуміння і світобудову народу, накладаючи відбиток на усі форми життєдіяльності людей і суспільний устрій. Особливу роль в інтегрованості і консолідованості українського

соціуму зіграла народна релігійна культура, що століттями активно сприяла процесу соціалізації й інкультурації особистості. За часи радянської влади зона дії паттернів свідомості і поведінки людей, що склались і закріпились в українській культурній традиції, поступово звужується, а глобалізаційні процеси, які посилюються наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть, тільки поглибили цю тенденцію.

Духовне пробудження нації внаслідок сучасних соціальних катаклізмів в Україні спричинила зміну соціокультурної парадигми, детермінувала інтенсивний пошук нових змістових орієнтирів, які могли б оптимізувати суспільні процеси, сприяти консолідації нації. Українськими реаліями сьогодення стає те, що у світогляді людини все більше місця починає займати релігійний компонент як стабілізуючий фактор суспільного життя і внутрішній резерв для відновлення структури соціокультурної організації. Релігійні ідеї активно витискують марксистсько-ленінську доктрину й атеїстичну ідеологію.

Одночасно йде інтенсивний пошук культурних форм, які б могли виступити активними чинниками духовного відродження українського народу. Все частіше озвучується думка звернення до народної релігійної культури. Ця ідея виникла закономірно, бо саме даний культурний феномен найбільш тісно зв'язаний з традиціями і практичним соціокультурним досвідом українського народу. Сьогодні він сприймається вже не лише як спадщина, яку слід зберігати і вивчати, але як невід'ємна складова культуротворчого процесу.

Незважаючи на ряд серйозних наукових розробок, проблема української народної культури в її християнському вимірі залишається відкритою. Тривалий час цей феномен був, в основному, об'єктом вивчення етнографів і мистецтвознавців, започатковані їхніми розвідками дослідження частіше спрямовані на аналіз варіативності і поліморфності художніх форм культурних артефактів, а також генезису технологій, закладених в їх основу (М. Драган, П. Жолтовський, Г. Логвін, П. Макушенко, Л. Міляєва, М. Сирохман, Н. Сліпченко, С. Таранушенко, П. Юрченко тощо).

Зростання національної самосвідомості в пострадянських країнах актуалізувало проблему дослідження народної культури. Підтвердженням тому є поява в останні десятиріччя низки цікавих теоретичних розробок вітчизняних вчених (С. Грица, І. Ляшенко, О. Найден, В. Новайчук, І. Юдкін), а також російських дослідників (Т. Бернштам, А. Каргин, Л. Міхайлова, Н. Міхайлова, М. Некрасова, Б. Путілов). Ґрунтуючись на здобутках радянської наукової думки (М. Бахтін, В. Іванов, О. Лосєв, Ю. Лотман, Е. Маркарян, В. Топоров), результатах досліджень європейських і американської антропологічних шкіл (Ф. Боас, А. Кребер, Б. Маліновський, А. Радкліф-Браун, Е. Тайлор, Л. Уайт), сучасні науковці зробили важливий прорив у вивченні цього феномену.

А втім, досі недостатньо уваги приділено дослідникам етновизначаючій, соціалізуючій і інкультуруючій функціям народної релігійної культури у соціумі. На початкових стадіях наукового розв'язання знаходяться, зокрема, такі аспекти як: місце і роль цього феномену в соціокультурній регуляції українського суспільства в історичній ретроспективі та перспективі; механізми, що оптимізують процес забезпечення колективних форм життєдіяльності людей. А певні складові цієї проблеми, в тому числі, українська народна релігійність, ще чекають ґрунтового аналізу.

Слід відзначити, що у науковій літературі достатньо детально висвітлені питання релігійності архаїчного періоду слов'янської історії і ранніх часів затвердження християнства в українських землях, проблеми ж української народної релігійності нової і новітньої історії досі залишаються мало дослідженими. Однак саме ці періоди є найскладнішими у розвитку української народної релігійної культури. Практичний інтерес викликають також мало вивчені аспекти взаємозв'язку змісту і форм цього фено-

мену з соціокультурними реаліями, а також динаміка зміни функціональності народної релігійної культури в процесі розвитку соціуму.

Важливість окреслених питань незаперечна для осмислення ролі української народної релігійної культури в житті українського суспільства, їх вирішення робить теоретичний аналіз проблеми гостро актуальним, оскільки має очевидний прикладний вимір. Результати дослідження можуть стати підґрунтям для формування моделі функціонування народної релігійної культури в сучасному соціокультурному просторі. Отже, сама історична реальність актуалізує проблему вивчення даного шару української культури, а також визначає цілий спектр питань, пов'язаних з його функціонуванням у суспільстві. Саме на цих питаннях мені хотілось б зупинитись.

Пропоную розглянути українську народну релігійну культуру в її християнському вимірі як динамічний системно-функціонуючий засіб включення людини до суспільного буття, що трансформується в процесі соціогенезу. У цьому ракурсі особливий акцент слід зробити на вирішенні таких завдань як: дослідження теоретико-методологічних засад аналізу релігійної культури українського народу; з'ясування її іманентного змісту; визначення суб'єктів і об'єктів її функціонування у соціумі; розкриття інваріантів, філософії і аксіосфери феномену; обґрунтування ролі народної релігійної культури в соціокультурній регуляції українського суспільства в процесі соціогенезу; аналіз динаміки змісту, форм і функціональності народної релігійної культури в історичній ретроспективі та перспективі.

При вирішенні цих завдань, перш за все, виникає проблема методологічного плану. Цілком очевидно, щоб подолати обмеженість існуючих підходів дослідження народної релігійної культури, потрібний комплексний аналіз даного культурного зрізу, який би ґрунтувався на традиціях вітчизняної і світової науки. Тільки інтегруючи результати сучасних розробок в сфері аналізу культурних процесів, можна створити методологічну основу для дослідження української народної релігійної культури як цілісної системи. Це дозволяє осмислити її іманентний зміст і природу функціонування у соціумі. У такому ракурсі доцільно звернутися до культурології, що базується на наукових досягненнях антропології, філософії культури, філософії та історії релігії, соціології, психології, релігієзнавства, богослов'я. Реалізація принципу інтегрованості методологій в дослідженні не викликає сумніву, бо найбільш цікаві наукові результати сьогодні досягаються саме на стику різних галузей знання.

Критерій системності аналізу потребує, перш за все, інтерпретації з культурологічної позиції ключового для концепту терміну «українська народна релігійна культура», який сьогодні переживає період конституалізації. Щоб проникнути в іманентний зміст феномену, доцільно використати один з методологічних принципів абстрагування – ізолювання, що дає можливість виокремити феномени, які функціонують в полі української народної релігійної культури, – народну культуру і народну релігію, надавши їм статусу самостійних явищ.

Такий підхід дає можливість розглянути народну релігійну культуру як цілісну систему, що сформувалась внаслідок взаємодії цих двох субстанцій. В межах цієї проблематики особливу увагу слід приділити розкриттю її зв'язку з етнічною і традиційною культурами, що дозволить визначити часовий інтервал її існування, суб'єкти і об'єкти

цього шару української культури, а також соціальне поле, в якому вони функціонують в конкретно-історичний період.

Інший аспект дослідження – українська народна релігія, що, згідно з прийнятою парадигмою, є однією з субстанцій української народної релігійної культури. Народна релігія виступає світоглядно-змістовою основою системи, обумовлює «способи бачення світу і його сприйняття, прийоми засвоєння чуттєвого і надчуттєвого, емоційний лад і кодекс моральних критеріїв» [1, с. 91] народу. Цілком очевидно, що при аналізі цього феномену необхідно виходити з релігійної картини світу українського народу в історичній ретроспективі, ураховуючи багатогранність його релігійного життя.

У межах розробки проблематики залишається актуальним питання так званого «двовір'я» в українській народній культурі. На мій погляд, термін «двовір'я», що прийнятий у науковий обіг для характеристики народної релігії, визначає лише язичницький і християнський її компоненти, залишаючи поза увагою важливу сферу – побутовий аспект функціонування релігії у народі. Необхідна нова операційна модель дослідження цього культурного явища, яка б ґрунтувалась на уявленні про синкретизм буденної і сакральної свідомості українського народу. Дослідження характеру взаємодії цих двох елементів (народної культури і народної релігії) дозволяє з'ясувати семантику української народної релігійної культури в ракурсі суб'єктно-об'єктних відносин у соціумі.

Критерій системності потребує також осмислення проблеми інваріантності і відкритості народної релігійної культури, що розкриває об'єктивну основу її функціонування у суспільстві, в якому домінують конвенціональні механізми соціокультурної регуляції. Мова йде про комплекс інваріантів, що формують стійку матрицю української народної релігійної культури, надають стабільності процесу розвитку і ретрансляції форм життєдіяльності спільноти. А втім, в культурології немає єдиної точки зору в інтерпретації комплексу культурних інваріантів, відсутні також чітко сформульовані позиції щодо критеріїв їх вибору.

Пропоную інваріантність кожного з компонентів визначати на основі критеріїв припустимості дій членів суспільства з точки зору підтримки рівня соціальної консолідації на підставі народної релігійності. При дослідженні цього питання важливо приймати до уваги як інваріанти, що властиві культурі у цілому (цілепокладання, ментальність, самоідентифікація), а також ті, які складають іманентну основу суто української народної релігійної культури (колективність (соборність), традиційність, синкретичність, символічність, канонічність). Їх інструментальна роль особливо актуалізується в період посилення ентропійних процесів у суспільстві, коли втрачається підґрунтя для самоідентифікації, самовизначення його членів.

Перспективним напрямком дослідження народної релігійної культури, на мій погляд, є вивчення алгоритмів поєднання в ній таких, здавалось би, несумісних світів – земного і небесного. Це спрямовує на осмислення філософії української народної релігійної культури, а також духовно-психологічних детермінант її розвитку. В межах цієї проблематики, ґрунтуючись на концепції класичного фрейдизму [2] і неофрейдизму щодо свідомої і несвідомої форм психічної діяльності людини, доцільно висвітлити питання психології художньої творчості народу та художнього сприйняття народного релігійного мистецтва. Для успішного вирішення проблеми слід проаналізувати художній і релігійний рівні свідомості українського народу, динаміку їх взаємозв'язку в процесі соціогенезу, бо саме

людська свідомість, реалізуючись в формах матеріального світу у вигляді образів, знаків і символів, робить світ божественний доступним для споглядання і розуміння.

Потребують уваги також ідеї, що склали основу християнської світоглядної концепції і на які народні майстри свідомо (або несвідомо) спирались в процесі своєї творчості. Це, перш за все, – теорія універсуму і теорія образу. Важливо проаналізувати роль християнського вчення в формуванні художньої системи народного релігійного мистецтва, задача якого – вивести людину з суб'єктивної замкненості, відбити трансцендентну реальність і тим самим сприяти єднанню людини з Богом.

У трактовці універсуму св. Отці неодноразово приходили до аналогії всесвіту з храмом, в їх розумінні образ храму в своїй цілісності реалізує концепцію божественної світобудови, символізує єдність обох сфер буття – небесної і земної, видимого і невидимого світів. Це відкриває цілий шар проблем, зв'язаних, зокрема, з осмисленням з позицій християнського вчення ідейного змісту народної християнської архітектури, світоглядних та художніх парадигм українського народного релігійного живопису.

Послідовно розкриваючи світ нормативних порядків, цілей, цінностей, правил, звичаїв, соціальних стандартів, технологій соціалізації особистості і відтворення спільноти як стійкої функціональної цілісності, важливо пам'ятати, що народна релігійна культура є результатом діяльності колективу людей, об'єднаних схожими орієнтаціями, соціальними проблемами і досвідом спільної життєдіяльності.

Особлива тема – аксіосфера народної релігійної культури. На підставі сучасних методологічних принципів теорії цінностей доцільно проаналізувати аксіосферу української народної релігійної культури під кутом зору взаємовідношень суб'єкта і об'єкта як багатомірне цілісне утворення (систему), що функціонує в реальному соціокультурному середовищі. Такий підхід є найбільш продуктивним, бо зв'язує народну культуру з реальністю і надає можливість простежити її фундаментальні зміни внаслідок людської діяльності.

Вважаю, цікаві результати можуть дати дослідження на основі парадигми: аксіосфера народної релігійної культури має прями та зворотні зв'язки з соціокультурним середовищем; об'єктом (носієм) культурних цінностей є культурний артефакт; суб'єкт (індивід або група людей) є генератором ціннісної оцінки і ціннісного осмислення артефактів, яким він надає ціннісного значення. В цьому аналізі похідним є твердження стосовно зв'язку між носіями цінностей, що являють собою практичні акції та їх матеріалізовані результати, і ціннісним відношенням до них суб'єкта.

Окреслимо коло питань, розгляд яких дасть можливість скласти цілісну картину аксіосфери народної релігійної культури: важливо проаналізувати комплекс цінностей української народної релігійної культури як систему взаємодіючих елементів, виявити типи зв'язків між підсистемами і їх вплив на режим функціонування всієї системи, дослідити динаміку ціннісної системи, визначити спрямованість її руху, фактори, що детермінують зміни, а також умови і механізми, які їх реалізують.

Іншим важливим напрямком є аналіз ролі культурних цінностей народу в формуванні ціннісних орієнтирів особистості. Пропоную розглянути проблему в ракурсі діяльності суб'єкта (індивідуального або групового) в трьох її зрізах: практичному, зв'язаному з створенням культурних артефактів релігійного призначення; практично-духовному, в межах якого іде осмислення створених культурних арте-

фактів; духовно-теоретичному, на якому народна релігійна культура досліджується як особлива сфера наукового пізнання. Такий підхід дозволяє розглянути ціннісну систему народної релігійної культури як комплекс духовних детермінант діяльності особистості, що являє собою важливий механізм соціалізації і творчої діяльності людини.

Особливу увагу слід приділити питанню трансформації української народної релігійної культури в процесі соціогенезу. У контексті проблеми в якості ключової перспективно використати фундаментальну культурологічну категорію – креативність і проаналізувати логіку креативного мислення українського народу, принципи і модуси креативності в українській народній релігійній культурі. Не викликає сумніву, що саме креативність є тією рушійною силою, що дозволяє суспільству подолати труднощі соціокультурного буття і кризи самоідентифікації, переосмислити власну культурну спадщину, знаходячи в ній інноваційний потенціал для подовження минулого у майбутньому. З'ясування цих питань дозволяє на основі сучасних принципів культурологічного аналізу проаналізувати: креативність в історичній динаміці форм народного релігійного мистецтва; різноманітні способи рецепції українським народом культурних форм, внаслідок взаємодії з іншими культурами; мультикультуралізм і локальність в історичній динаміці народного релігійного мистецтва; семантику його локальних універсалій.

Щоб перейти безпосередньо до аналізу функціонування народної релігійної культури в українському соціумі новітнього часу, слід, перш за все, осмислити українські соціокультурні реалії, фокусуючи увагу на таких явищах як глобалізація й ентропійні процеси у суспільстві. Необхідність цього аналізу продиктована нагальною потребою у визначенні оптимальних модусів розвитку української культури в сучасних умовах.

Важливо розкрити зміст цих соціокультурних феноменів, чинники їх виникнення, з'ясувати існуючі протиріччя у сучасному суспільстві, зокрема, між розвитком і зближенням націй, між глобальним і локальним в українській культурі. Особливо слід звернути увагу на специфіку взаємопроникнення локального і глобального на двох рівнях – в межах українського соціокультурного поля і в загальноєвропейському контексті. В ракурсі означеного комплексу питань стає актуальним пошук можливих шляхів виходу з соціокультурної кризи.

Відзначимо, якщо шляхи виходу з політичної і соціально-економічної кризи проглядають все ще надто примар-

но, то вже сьогодні суспільство наблизилось до усвідомлення необхідності активної гуманітарної політики, що спрямована на формування, розвиток і збереження фундаментальних загально-цивілізаційних цінностей. Такий підхід базується на розумінні людини як центральної ланки у соціокультурному розвитку. Тому одними з головних завдань гуманітарної політики на сучасному історичному етапі, на мій погляд, стає: сприяння всебічному духовному та інтелектуальному розвитку особистості; формування національного світогляду, державної ідеології на основі загальних гуманістичних цінностей; вироблення методології і механізму взаємодії особистості, суспільства і держави для консолідації спільноти.

Прагнення до підтримання стабільності у суспільстві в умовах плюралізму, зняття напруги у взаємостосунках між людьми з різними віросповіданнями, поглядами і переконаннями актуалізує, зокрема, проблему толерантності, як найважливішого принципу комунікації. Тому метою подальшого дослідження є осмислення сутності і демаркації толерантності (релігійної тощо) в сучасному українському суспільстві. Не менш ємним є також питання стосовно місця української народної релігійної культури в архітектоніці глобалізації.

Практичне значення розробки цього комплексу проблем безперечно, оскільки дослідження зорієнтоване на осмислення закономірностей формування й укорінення інновацій у просторі народних традицій, дескрипцію в межах культурологічних теорій комплексу мір для вирішення магістральних завдань сьогодення – підтримку єдиного культурного простору в українському соціумі, прискорення адаптації сфери культури до реалій глобалізованого світу.

Підкреслю, дослідження в означених напрямках дозволяє створити картину діалектичного взаємозв'язку української народної релігійної культури і її соціального носія в соціально-історичній системі координат, осмислити релігійний компонент народної культури як засіб включення людини до суспільного буття, визначити роль і місце української народної релігійної культури у сучасному соціокультурному просторі. Це має прикладний вимір у справі розробки технологій подолання соціокультурної ентропії в українському суспільстві.

1. Бернштам Т. А. Русская народная культура и народная религия / Т. А. Бернштам // Советская этнография. – 1989. – № 1. – С. 91–100.
2. Фрейд З. Художник и фантазирование / З. Фрейд.; [пер. с нем. Р. Ф. Дальцев и др.]. – М.: Республика, 1995. – 400 с.

Тетяна Ємець

Інтегративність конкретно-історичного підходу в українознавчих дослідженнях

З метою розробки методологічних засад українознавства в статті аналізується використання конкретно-історичного підходу для реалізації принципу інтегративності в українознавчих дослідженнях.

In order to develop a methodological basis of Ukrainian studies, the author analyses the usage of concrete-historical approach for implementing the integrative researches' principles in Ukrainian studies.

Вивчення появи та подальшого розвитку українознавчих досліджень є важливим як для подальшого розвитку методологічних засад українознавства, так і для аналізу місця українознавства в українському націєтворенні. Адже розвиток українознавства як галузі наукового пізнання тісно переплетений із послідовними перетвореннями на-

ціональної свідомості в процесі формування української нації. Становлення українознавства можна розглядати як вияв трансформаційних процесів в українському соціумі.

Сучасні українознавці В. Крисаченко та О. Мостяєв пишуть, що поява і теоретичне осмислення українознавчих студій як окресленого кола тем у рамках гуманітарних